

Присяжнюк О.М., канд.філол.наук, доцент

Київський національний університет будівництва та архітектури

АРХЕТИПОВІ ТЕМИ В ПОЕМАХ Т.ШЕВЧЕНКА

ТА Д.ПАВЛИЧКА

Архетип – перманентний, наявний в основі пізнання сакральний образ (незмінний образ чи первісна ідея) як свого роду етноцентризму та переважним чином генезис мистецтва – може проступати в художніх творах нарівні архетипової теми чи архетипового мотиву, смислотворча й естетична функції яких у літературі вагомі, але наразі до кінця не осмислені. Досі існує первинне й разом з тим різноспрямоване тлумачення цього культурологічного загалом й літературознавчого зокрема питання, незважаючи на значну кількість праць йому присвячених (Н.Фрейд, Є.Метлинський, О.Донченко, Ю.Романенко).

Архетипне значення у літературно-мистецькій свідомості нації має саме історична тематика. Априорі вона займає провідне місце у літературному контексті. Якщо акцентувати увагу на тематичному розвитку в цьому плані української літератури (якраз таке завдання ставимо перед собою), то, аналізуючи більшість здобутків вітчизняної словотворчості, можна помітити тенденцію до певної традиційності, зокрема щодо архетипової теми козаччини, яка має міфологемну суть: характеризується повторюваністю, усталеною системою змістів (розповідь про козацькі походи, устрій, побут, відвагу тощо), незмінною семантико-ідейною роллю (патріотично-волелюбна ідейність) та засвідчена в практиці багатьох письменників – має всі ознаки архетипу.

Розглядатимемо поемну творчість Т.Шевченка та Д.Павличка як певну цілісну аналогічність у співзвучній ідейності української літератури різних періодів та як закономірну відповідність певному тематичному архетипу. Нас, попри все, цікавить потужне поле спільних, патріотично наснажених ідей поемної творчості цих авторів, що формує єдиний комплекс проблематики буття етносу протягом століть.

Такий порівняльний аналіз доцільний ще й через вагому працю Д.Павличка як відомого громадського та політичного діяча України. Де-факто, що „Павличко-поет і Павличко-громадянин як явище з рідкісним енергетичним полем, здатним формувати громадянський мікроклімат у суспільстві, вже став „часткою нашої свідомості” й духовним орієнтиром для цілого покоління. Взявши за принцип

„правдолюбство і правдомовність”, поет ще у застійну пору став предтечею сьогоднішніх добрих перемін” [2, с.5].

Загальна концепція поетичної та всієї літературної творчості Т.Шевченка і Д.Павличка зведена до суспільно-політичної ідейності, а саме – ідеї незалежності України або лейтмотиву її щасливої долі. Найкращої реалізації такої національно-концептуальної наснаженості творчого пошуку як у жанрі історичної поеми, яка розкриває звияжну боротьбу та подвиги українського козацтва, не знайти. Тож Шевченкове, а пізніше й Павличкове, пропагування та обстоювання свободи рідної землі широко здійснено якраз у жанрі поеми – найбільш ємкому видові поезії.

У минулому України увагу цих поетів привертають три теми боротьби українського народу: проти панування шляхетської Польщі, турецько-татарської агресії та феодально-кріпосницького гноблення Росії. Монолітом у квінтесенції їхніх творів є пропагування незалежності. Звісно вся заявлена проблематика зведена в поемах до сучасного авторам аспекту взаємин України з Росією – чи не найболючішого питання нашого минулого й сьогодення, дарма, що поеми авторів розділяє півтора століття. Гідне життя, вільне і необмежене, прагне вибороти для свого народу Тарас Шевченко так само, як Дмитро Павличко прагне цього вже в новітній епосі розвитку українського суспільства.

Варто зосередити увагу на ранніх поемах Т.Шевченка („Іван Підкова”, „Гамалія”, „Тарасова ніч”, „Гайдамаки”), створених на героїко-патріотичному пафосі художнього опису славного минулого. Ці твори найкраще розкривають історичну тему козаччини через її міфологізацію як сакральний взірець для наступних поколінь. До речі, майже кожен із названих творів викристалізував підґрунтя для низки тематичних варіантів в літературі подальших періодів.

У Д.Павличка можна виділити всього дві поеми з козацькою тематикою („Петрик” та „Петро Могила”). Це поеми з потужним патріотичним пафосом, великим гуманістичним потенціалом, особливістю яких є високий духовний первінь.

Ми окреслюємо аспекти функціонування історичної тематики у творчості Т.Шевченка крізь призму літературної архетиповості, тоді як у Д.Павличка його історичні поеми є маніфестацією власної політичної концепції, яка вдало виражена в архетиповій структурі історичної тематики внаслідок підпорядкування її до ідеї єднання українських політичних сил.

Ідейність змісту поеми „Петро Могила” дещо відрізняється від поеми „Петрик”, в якій на першому місті знаходиться ідея незалежності України, ідея її самоствердження як правової, вільної держави. В цьому творі (поемі „Петро Могила”), менш пафосному, більш емоційно стриманому, у центрі уваги, порівняно з проблематикою іншої історичної поеми Д.Павличка, зумисно розкрито радикально протилежні проблеми, обумовлені лейтмотивом високої духовності. Ось чому головний герой поеми – Петро Могила – відомий просвітитель і гуманіст, політичний та церковний діяч України, митрополит Київський і Галицький, автор ряду книг, засновник Києво-Могилянської академії, діяльність якого припала саме на XVII ст. В поглядах, світосприйнятті та діяльності цього персонажа і виражена ідея твору. Основна проблема, яку письменник висуває на „форпост” поеми, є питання гуманістичної суті духовності у етнічно-національному та загальнолюдському вимірах як реальної потреби суспільства будь-коли: „... Страшно думати, що світ... Ножами пише заповіт, Кладе на шаблю всю надію прийдешніх благодатних літ” [5, с.178].

Обговорюючи моральне „обличчя” нації, Д.Павличко обстоює також її ідеологічну спрямованість, маючи на увазі патріотизм, як вкрай необхідний фактор збереження народу і як соціально-історичне явище. Про необхідність оборони отчої землі мовиться вустами героя Петра Сагайдачного. Для реалізації патріотичних міркувань, так званого другого ідейного авторського задуму, введено образ саме цього персонажа, який також є історичною постаттю.

Зважаючи на вище зазначене нами, можемо узагальнити, що архетип як форма вияву неусвідомлюваного, споконвічного, наявного в основі етнічного, колективного знання, акумульованого в ідейно-сміслових первнях ментальної творчості, втілюється (а згодом трансформується) у запитану тему, лейтмотив, при цьому не нівелюючи головних естетико-філософських задумів деміурга, перманентний для основних, базових творів провідних митців слова, виявляючи таким чином їх пряму причетність до нації та її культури.

З огляду на існуючу тематичну повторюваність, зокрема на прикладі теми козаччини, яка наявна в українських художніх творах різних епох, можна стверджувати, що в основі будь-якої літературної традиції проглядає певний архетип, і він, будучи безпосереднім, підсвідомим, становить найбільш тривалу ознаку національного культурогенезу, на основі якої все ж можна кристалізувати новітню

художню систему та інноваційну методологію в осмисленні літературно-естетичного спадку нації.

Література

1. Апанович О.М. Розповіді про запорозьких козаків. – К.: Дніпро, 1991. – 335 с.
2. Барабаш С.Г. Серце вільне і пісенне... – К.: Товариство «Знання». УРСР, 1989. – 16 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
4. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Рад.шк., 1986. – 608 с.
5. Павличко Д. В. Ностальгія: Поезії. – К.: Основи, 1998. – 222 с.

Присяжнюк О.М., канд.філол.наук, доцент

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

**КОНЦЕПТИ ВІЗУАЛЬНО-АКУСТИЧНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ
У РАННІХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

У пропонованій статті ставимо за мету на прикладі творів Т.Шевченка (на лексичному матеріалі чотирьох думок „Тече вода в синє море...”, „Вітре буйний, вітре буйний!”, „Тяжко-важко в світі жити...”, „Нащо мені чорні брови...”) довести можливість візуально-акустичної перцепції концептів та принагідно показати їх роль у створенні поетичних образів.

У чотирьох думках Т.Шевченка, написаних у ранній, найбільш романтичний, період його творчості, яскраво простежуються слухові та зорові образи (*синє море; чорні хвилі; червона калина; сонце, що сходить; чорні брови; карі очі; заплакані очі*). Проте цікавими для нас в цьому дослідженні є окремі лексеми з цілісною візуально-акустичною структурою значення.

Лексеми, які поєднують сему зору й сему слуху, або перебувають на перетині двох лексико-семантичних полів із вказаним значенням, або виявляють їх взаємодію. На нашу думку, це такі концепти: *заснути, збудити, грати, заграти*. Розглянемо їх семантичну структуру.

Лексема *заснути* (*Плач же, серце, плачте, очі, Поки не заснули, Голосніше, жалібніше, Щоб вітри почули...* („Нащо мені чорні брови...”[5, с. 84]) у „Словник української мови” пояснює через значення „Впадати в сон”[5, с. 306].